

Віталій Валерійович СОКУРЕНКО

кандидат юридичних наук

*(Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, Україна)***ОСОБИСТІТЬ ЗЛОЧИНЦЯ-АГРЕСОРА (СТ. 437 КК УКРАЇНИ):
КРИМІНОЛОГІЧНА ТИПОЛОГІЯ ТА АНАЛІЗ ОЗНАК**

Стаття присвячена дослідженню особистості злочинця-агресора в контексті кримінології війни. Здійснено кримінологічну типологію. За характером та обсягом політичної та неформальної влади виділено п'ять основних типів злочинців: верховний лідер, елітарний злочинець, системний функціонер вищого рівня, виконавець тактичного рівня та союзник вищого рівня. Надається опис окремих ознак індивідуального кримінологічного профілю неординарного злочинця-агресора в особі президента російської федерації В. В. Путіна. Характеризується його особистість як психопатична, психотравмовано-некрофільна, нарцистична, схильна до гіперкомпенсації; мегалотим-ресентиментал зі зниженою емпатією, не чутливістю до страждань інших людей; у його спонуках сполучається прагнення до домінування й нумінозність. Доводиться, що масштаб зла і характер психопатії чинного президента росії В. В. Путіна робить його унікальним соціальним явищем, соціально-політичною, морально-психологічною проблемою як для росії, так і для сусідніх країн, всього світу.

Ключові слова: *війна, кримінологія війни, агресія, злочин агресії, особистість злочинця, типологія, кримінологічний профіль.*

Постановка проблеми. Особистість злочинця – одна з найбільш складних для дослідження кримінологічних проблем. Вона є складнішою за вивчення детермінації злочинності на масовому рівні, адже масові кримінальні практики завжди об'єктивовані, мають своє зовнішнє проявлення на відміну від утаємничених, значною мірою вкорінених у пласти безсвідомого конфігурацій унікальної події Всесвіту – людської

особистості. Недарма М. О. Бердяєв стверджував, що особистість є ширшою за суспільство.

Особистість, людина не починається і не завершується у біографічному вимірі, вона звідкись і вона кудись; вона істота недосяжного горизонту¹. В той же час парадоксальною лишається ситуації зі станом загальнотеоретичної розробки проблематики особистості. За слушним зауваженням В. В. Сокурєнка – жодної фундаментальної, монографічної наукової роботи за весь період незалежності України. Дослідження в цьому просторі вимагає предикатного вивірення методології, що почасти на межі, а то й поза науковим світоглядом й способом пізнання (релігійним, мистецьким, трансцендентним, містичним тощо). Однак навіть виводячи за межі фундаментальні проблеми особистості кримінального правопорушника, відповідної кримінологічної типології, не можна не помітити й того, що протягом останніх 15–20 років навіть на рівні окремих монографічних, зокрема й дисертаційних робіт дослідження особистості проводяться вельми поверхнево, фрагментарно, без належного емпіричного занурення, які б передбачали польові дослідження на базах виправних колоній з розлогом методичним інструментарієм, індивідуальним, а також груповим, типовим кримінологічним профілюванням².

Певна річ, будь-яке дослідження з особливої частини кримінології підкорене напрацюванням загальної. І особистість злочинця – не є виключенням. Але, менше з тим, ця обставина не має слугувати гальмом для наукового руху. Візьмемо на себе сміливість сформулювати деякі як загальнотеоретичні, так і прикладного значення судження в розрізі особистості злочинця-агресора (тут і надалі за текстом – у розумінні злочину агресії за міжнародним кримінальним правом з відповідною національно-правовою специфікацією у ст. 437 КК України). Вивчення особистості – справжній інтелектуальний виклик. А надто, коли йдеться про особистість такого специфічного злочину, яким є злочин агресії, злочин лідерського штибу (*leadership crime*), який є екстраординарним й за масштабами зла перевершує будь-які з видів ординарних кримінальних правопорушень. Відтак екстраординарними на певному рівні й у певних конфігураціях виявляються і риси злочинця-агресора.

Принагідно звернімо увагу, що цей напрям кримінологічних досліджень характеризується вельми високим рівнем наукової розробленості. Це – дослідження Д. Арчера (*D. Archer*), Р. Гартнера (*R. Gartner*), Р. Джеймсона (*R. Jamieson*), Е. Дюркгейма (*E. Durkheim*), Дж. Кляйн (*J. Klein*), Р. Макгеррі (*R. McGarry*), А. Уайт (*A. White*) С. Уолклейт (*S. Walklate*), а також В. С. Батиргарєєвої, В. М. Дрьоміна, Ю. В. Орлова, В. О. Тулякова та інших дослідників. Водночас особистість злочинця-агресора повсякчас вислизала з фокусу уваги дослідників, що й зумовлює

¹ Зелінський А. Як військові капелани допомагають воїнам на фронті залишатися людьми. *Колесо життя*. 2023. № 144. С. 14–17.

² Сокурєнко В. В. Сучасний стан та перспективи розвитку української кримінології. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 3. С. 343.

актуальність теми цієї статті.

Враховуючи викладене, *метою* статті є виявлення, опис та пояснення кримінологічно значущих ознак особистості злочинця-агресора, зокрема із застосуванням методу типології.

Виклад основного матеріалу. Принагідно зауважимо, що абсолютно неадекватними для дослідження особистості злочинця виявляються класичні положення радянської кримінології, зокрема сформульовані ще в одному з перших саме радянських підручників й тиражованих, на жаль, і досі. І хоча його автори (О. А. Герцензон, І. І. Карпець та В. М. Кудрявцев) є авторитетними дослідниками, а їх внесок у розвиток кримінологічної науки, в тому числі й в Україні, важко переоцінити, варто визнати, що вони були заручниками своєї епохи, свого часу (підручник побачив світ у 1966 р.) і притаманної йому методологічної догматики. З позицій останньої особистість вивчається не як індивід, який нібито володіє певними задатками, не як комплекс фізіологічних і психологічних якостей, що є «внутрішніми причинами злочинності», а як член суспільства, що живе в суспільстві, серед людей, що впливає на природу, суспільство і на самих людей і який відчуває зворотний вплив з їхнього боку¹.

Але важливим є не те, що ми висловили критичні зауваги, а те, що й до сьогодення дня викладений більші ніж півстоліття в межах радянсько-ідеологічної парадигми в гуманітарних науках підхід до дослідження особистості злочинця часто використовується українськими кримінологами (особистість як система соціально значущих ознак, як діалогічна субстанція без права на самовизначення поза діалогом з іншим соціальним суб'єктом). Така позиція має переважно інструментальне значення, проте відображає установку на дослідження саме особи (а звідси й соціальна типовість) й не зачіпає глибинних характеристик особистості. У випадку ж дослідження неординарних, кримінологічно «штучних» персон, важко, неможливо вести мову про соціальну типовість.

Збереження подібної методологічної установки вважаємо малопродуктивною, такою, в межах якої цілком заперечується унікальність особистості, зрештою лідерська роль злочинця не тільки у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, а й до певної міри історичного процесу, соціального стану у найширшому його розумінні. Не лідер, не злочинець виявляється продуктом середовища, а здебільшого навпаки; саме лідер, не без допомоги, звісно ж, фарисеїв, політтехнологів та професійних пропагандистів, конструює параметри соціальної реальності, продукуючи контрреальності, змушуючи занурюватись до неї, інтегруватись з нею широкі верстви населення, мільйони. Не новий, але ефективний вид масового психічного насильства створює нелюдські (чи-то надто людські?) викривлення соціальної реальності, закріплює соціальний час, не випускаючи з минулого цілий народ, підтримує його

¹ Советская криминология / Кол. авт. ; под ред. А. А. Герцензона, И. И. Карпеца, В. Н. Кудрявцева. М. : Изд-во «Юридическая литература», 1966. С. 86–87.

суб'єктність у минулому, «вбиваючи» майбутнє, занурює його до глибокого стану соціального неадеквату.

Ця думка, зрозуміла річ, потребує більш детального аналізу й буде розкрита в наступному підрозділі цієї роботи. Втім вже на цьому, на вельми поверхневому й побіжному рівні її сприйняття та усвідомлення стає зрозумілим, що об'єктивістський підхід до особистості злочинця є досить обмеженим у своєму евристичному потенціалі, часто має методологічно-вульгарний характер і явно не відповідає масштабу задач дослідження особистості злочинця, який планує, розв'язує, веде агресивну війну.

А. П. Закалюк, вказуючи на детермінованість суспільної активності особи соціальними якостями її особистості, підкреслював те, що не можна ігнорувати специфічну особливість природи людини і її особи, їхні індивідуальні властивості й якості, здатність до свідомого спрямування своїх вчинків¹. І цей момент є методологічно значущим. Індивідуальність, зі всіма її заглибленнями, утаємниченнями, закритостями, афекціями, у сполученні зі згущенням волі й спрямуванням її на політичну систему здатна бути актором історичного значення. І якщо не глобального рівня, то національного, регіонального. Й президент росії В. В. Путін – тому наочне підтвердження. Чи є він феноменом соціально діалогічним? Й чи може бути зведена його особистість, як особистість злочинця, до соціально детермінованого феномену. Частково – так. Але лише частково. Його кримінологічне профілювання має спиратися й на недетерміновані соціальними (принаймні напряду, безпосередньо в актуальному календарно-часовому вимірі) факторами стани, властивості. Воістину: зло немає першопричини, воно існує тому, що може. І з цим слід рахуватися, в тому числі й при намаганнях прогнозувати подальші рішення і дії цього верховного злочинця.

Слушними у позначеному контексті є міркування Л. М. Мар'єнко, яка вказує, що навіть якщо прийняти ту тезу, що особистість виражається у діалозі і поза ним не відбувається, то варто прийняти і те, що діалог цей стосується не тільки (можливо і не стільки) людини й соціального середовища, а й: а) природи, Космосу, Універсуму, Шляху (буддизм, конфуціанство, даосизм, інші теософії); б) Всевишнього, Бога (іслам, християнство, іудаїзм тощо) або його антипода; в) самого себе: філософські аспекти рефлексії через спрямування мислення на самого себе, в тому числі через медитацію, екзистенцію, трансценденцію, переживання мистецького натхнення, осяяння і т. п. Чому суспільство має бути виключною стороною діалогу людини, яка формує її особистість? Звідки така тотальна бінарність? До того ж цілком очевидною є і та обставина, що особистість постає настільки ж соціальною, наскільки ж і біологічною, психологічною, духовною сутністю. При тому навіть в класичних кримінологічних роботах фіксується ця суперечливість, коли констатується суспільність особистості,

---

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. К. : Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 235.

але й вказується на її біогенетичність, психогенність¹.

Тож безумовно правим був професор В. П. Ємельянов, коли писав, що тільки визначений склад соціальних та біологічних факторів дає реакцію у виді злочину; причина злочинності – синтез явищ соціальної і біологічної властивості². Дотримуючись такого широкоформатного синтетичного підходу до вивчення особистості злочинця-агресора, розгорнемо й власну дослідницьку лінію, специфіковану до тих персоналій (направду їх не так багато), підданих російської федерації, які вчиняють злочин, передбачений ст. 437 КК України. Певна річ, тут ми входимо у деяку залежність від кримінально-правового розуміння суб'єкта цього злочину. З цього приводу в науковій літературі не склалося єдиного бачення.

Відповідно до п. 2 ст. 8 *bis* Елементів злочинів злочинцем (злочин агресії) може бути особа, яка могла фактично здійснювати контроль або керувати політичними чи військовими діями держави, яка вчинила акт агресії³. Однак не складе надміру зусиль виявити, що інтерпретація категорій «фактичне здійснення контролю», «фактичне керівництво», «політичні дії» ускладнена оціночною їх природою. Виникає питання: на якому рівні зупиняється охоплюваний міжнародним злочином агресії фактичний контроль чи керування військовими діями з точки зору військово-адміністративної ієрархії на віссі «верховний головнокомандувач – командир відділення взводу»? Від відповіді на це питання залежатиме й обсяг тих осіб, які підлягають кримінологічному профілюванню, що ми пропонуємо здійснити з використанням методу типології.

Перше, на що слід звернути увагу, – це варіативність суб'єктів, що виводиться з альтернативних ознак суспільно небезпечного діяння, як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 437 КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 437 КК України кримінально караними є діяння щодо планування, підготовка або розв'язування агресивної війни. Не вдаючись до глибинного аналізу кримінально-правового аспекту цієї проблематики, зауважимо лише на тому, що суб'єктами вчинення таких дій у контексті складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 437 КК України, можуть бути тільки вище військово-політичне керівництво, відповідальне за прийняття та реалізацію рішень в межах та щодо планування, підготовки та розв'язування. Це – верховний головнокомандувач, головнокомандувач, командувачі родів військ, начальник генерального штабу країни-агресора і його заступники, міністр оборони і його заступники, голова росгвардії і його заступники, керівний склад головного розвідувального управління, що забезпечує отримання та передачу значущих для початку агресивної війни розвідувальних даних, а також прем'єр-міністр, міністр фінансів (як особи,

¹ Мар'єнко Л. М. Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... докт. філософії (081 Право) / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. С. 55–56.

² Ємельянов В. П. Преступность лиц с психическими аномалиями / Под ред. И. С. Ноя. Саратов: Саратовский университет, 1980. С. 33.

³ Elements of Crimes / International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>.

які забезпечують фінансування підготовчих дій). Як бачимо – перелік доволі широкий та, напевно, невичерпний, залежить від деталей номенклатури російського чиновництва, особливостей розподілу посадових обов'язків, обізнаності про плани, підготовку до розв'язування та ведення агресивної війни.

Важливо: до переліку цих же осіб слід додати й відповідних посадовців органів державної влади Республіки Білорусь, яка відповідно до Резолюції, також вважається країною-агресором за критерієм надання своєї території для здійснення збройного нападу російської федерації, вторгнення в Україну, а саме: президент Республіки Білорусі О. Г. Лукашенко й дотичні до нього суб'єкти – носії повноважень у сфері формування та реалізації військової політики (за наявності до того підстав).

Щодо суб'єктного складу ведення агресивної війни (ч. 2 ст. 437 КК України), то він дещо є відмінним від того, який характерний для злочину, передбаченого ч. 1 ст. 437 КК України, що зумовлено особливостями змісту категорії «ведення війни».

З цього приводу О. Ю. Водянніков звертає увагу на ту обставину, що положення Статуту МКС є більш детальними у цьому відношенні, ніж положення, скажімо, Статутів Нюрнберзького і Токійського трибуналів, які у положеннях відповідно до статей 6 та 5 не містили визначення кола суб'єктів. Але як вбачається, висновки деяких дослідників, що таке формулювання Статутів Нюрнберзького і Токійського трибуналів, зокрема «ведення агресивної війни» теоретично дозволяло притягнути до кримінальної відповідальності будь-яку особу, що у будь-який спосіб сприяла воєнним діям з боку агресора, є безпідставними. По-перше, Лондонська угода, якою був утворений Міжнародний військовий трибунал і затверджений його Статут, стосувалася покарання «головних воєнних злочинців європейських держав вісі». По-друге, і Нюрнберзький і Токійський трибунали у своїй практиці сформулювали обмежений підхід щодо визначення кола суб'єктів злочину. По-третє, Нюрнберзький військовий трибунал у справі *Carl Krauch, et al*, розглянувши положення Лондонської угоди, Московської декларації, дійшов висновку, що положення Статуту МВТ не були спрямовані на застосування <...> до всіх і кожного з осіб, що допомагали, підтримували чи сприяли вчиненню агресивної війни; до цього можна додати, що обвинувачені і засуджені особи Міжнародним воєнним трибуналом дійсно можуть бути кваліфіковані як «головні воєнні злочинці»¹.

Однак для притягнення до відповідальності за злочин агресивної війни обіймання високої посади є недостатнім, а відсутність такої посади в особи не звільняло її від відповідальності. Так, у справі *Carl Krauch, et al* Нюрнберзький військовий трибунал провів розрізнення між тими, хто впливає на формування політики і вчинення дій і послідовниками: «... особи,

¹ Водянніков О. Злочини проти миру в міжнародному праві і кримінальному праві України. *Право України*. 2023. № 5. С. 15.

хто планують і керують нацією в і під час агресивної війни, мають нести відповідальність за злочини проти миру, а не ті, хто просто слідує за лідерами ...»¹. Адже як зазначив трибунал в іншій справі *Wilhelm von Leeb, et al*, тільки ті, хто обіймав позиції, що давали їм фактичний вплив на державну політику можуть нести кримінальну відповідальність за злочин проти миру².

Таким чином, перелік суб'єктів злочинів, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 437 КК України співпадає лише частково. Зокрема, військово-політичному керівництву Республіки Білорусь навряд чи може бути інкриміновано саме ведення агресивної війни.

«Воєнні дії» в такому сенсі, підкреслює О. Ю. Водянніков, – це концепція оперативного рівня, що включає застосування з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) збройних сил або інших збройних формувань держави чи організованих збройних груп для вирішення бойових (спеціальних) завдань, зокрема напади, а також інші типи військових дій, як-от маневр, охорона території, збір розвідданих, які підтримують або дозволяють переслідувати конкретні наступальні чи оборонні цілі під час бойових дій. Це розуміння воєнних дій має значення для визначення суб'єктного складу цього злочину, адже лише *особи, які обіймають посади не нижче оперативного рівня (курсив наш – В. С.)* у збройних силах агресора або фактично виконують функції оперативного управління у збройних формуваннях, що беруть участь у військових діях, можуть бути суб'єктами цього злочину. Адже формулювання «ведення... воєнних дій» передбачає певну функціональну автономію як у постановці завдань, так і у прийнятті рішень для вирішення бойових (спеціальних) завдань³.

Отже, спираючись на кримінально-правове бачення функціонального (обсяг повноважень за посадою) змісту та видового розмаїття спеціальних суб'єктів злочинів, передбачених ч. ч. 1, 2 ст. 437 КК України (узагальнено – злочину агресії), можемо запропонувати кримінологічну типологію злочинців-агресорів, супроводжуючи опис відповідних типів стислою характеристикою морально-психологічних якостей особистостей, що їх складають.

І. За характером та обсягом політичної та неформальної влади (впливову на політичну ситуацію) всередині країни-агресорі:

1. Верховний лідер – найбільш складна фігура, що принципово не може бути вміщена в жодну з існуючих кримінологічну модель, типовий кримінологічний профіль особистості злочинця. Вказаний профіль для особистостей гатунку верховного лідера завжди є індивідуальним, екстраординарним. Цілком очевидно, що в контексті російсько-української

¹ International Military Tribunal. Judgement of 1 October 1946. URL: https://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf.

² Водянніков О. Злочини проти миру в міжнародному праві і кримінальному праві України. *Право України*. 2023. № 5. С. 16

³ Там само. С. 23–24.

війни мова йде про персону президента росії В. В. Путіна.

Досить важко сформуванати його кримінологічний профіль, не маючи доступу так би мовити «до тіла». Однак, за низкою опосередкованих маркерів певні обережні висновки щодо його характерологічних, кримінологічно значущих рис, зробити все ж можна. Ці маркери виявляються: 1) у діяльній сфері: а) за індикаторами прийнятих ним рішень, фактичних дій росії у міжнародних відносинах загалом та в Україні, проти України та українського народу, зокрема; б) за індикаторами прийнятих рішень і дій у сфері внутрішньої політики щодо формування загальних рис політичного режиму; 2) у дискурсивно-символічній сфері, що дає у розпорядження дослідника-спостерігача досить широкий матеріал логіко-семантичної, семантико-психоаналітичної та суто символічної властивості (висловлювання, жестикуляція, міміка, символічні дії, зустрічі з представниками терористичних організацій, злочинцями тощо). Наскрізними для цих двох сфер є широковідомі фактори біографічного стибу, що характеризують особливості професійного становлення, кар'єрного зростання по лінії радянської спецслужби – Комітету державної безпеки, а в подальшому і її наступниці – Федеральної служби безпеки російської федерації (обіймав посаду директора), а також функціонерства в адміністрації Санкт-Петербургу у 90-х роках і відповідні цьому періоду зв'язки з організованими групами, злочинними організаціями, зокрема кооперативом «Озеро», «Двадцятий трест», тамбовським угрупованням тощо.

Певна річ, масштаб зла (у прямому метафізичному та етичному значеннях цього слова), представлений в особистості В. В. Путіна, вимагає й відповідного масштабу міждисциплінарного дослідження, що не може бути стиснутим до вельми вузьких текстуально-просторових меж цієї скромної наукової роботи. Тому, не претендуючи на повноту дослідження цієї проблематики, позначимо тільки ті її складові, які, на нашу думку, є ключовими та можуть бути висвітлені в межах типології злочинців.

Отже, з кримінологічної перспективи особистість В. В. Путіна можливо описати як *психопатичну, психотравмовано-некрофільну, нарцистичну, схильною до гіперкомпенсації* (у колишній структурі КДБ не мав значного просування по службі) особистість; *мегалотим-ресентиментал* зі зниженою емпатією, не чутливістю до страждань інших людей; у його спонуках сполучається *прагнення до домінування й нумінозність*. Стисло охарактеризуємо ці риси.

Психотравмованість В. В. Путіна, що визначена нами серед першочергових кримінологічно значущих його ознак, – феномен, звісна річ, надскладний, про який ледве чи можна коректно вести мову без поглибленого інтерв'ю із самим диктатором, його психологічного тестування, психоаналітичної роботи. Ми свідомі цієї обставини. І все ж: цей персонаж настільки опуклий, настільки проявлений у політичному, медійному дискурсі, що певні, обережні, імовірнісні висновки щодо характеру деяких його психотравм таки можемо висловити. Перш за все

мова йде про болючий досвід переживання розпаду СРСР, який в одному з свої публічних виступів, у щорічному зверненні до Федеральних зборів російської федерації 25.04.2005 р. він назвав «найбільшою геополітичною катастрофою століття»¹.

Не менш симптоматичною й послідовною стала так звана Мюнхенська промова В. В. Путіна (виступ диктатора на 43-тій Мюнхенській конференції з безпеки), від якої прийнято вести відлік згорання цивілізованої співпраці росії із західними демократіями, оголошенням «другої холодної війни», в якій вперше після розпаду СРСР була озвучена претензія до однополярної геополітичної конструкції й претензію на багатополарність (чи біполярність), нову роль в ній російської федерації². Кризь цю промову протягом прозирає як ображеність й незадоволеність потреби у визнанні з боку політичних лідерів найбільш впливових (з економічної, політичної точок зору) країн світу і, перш за все, США, так і невиражена туга за зниклою у вирі історії «Атлантидою» – Радянським Союзом. Хвороблива нав'язливість у ідентифікації російської федерації із правонаступником радянської імперії (в тому числі й у культурному просторі, через розгорнуту індустрію ностальгії) наочно демонструють ту обставину, що розпад СРСР справді став для в тій чи іншій мірі індоктринованого службовця КДБ В. В. Путіна особистою трагедією, психологічної травмою.

І саме враховуючи цю обставину, при описі характерологічних рис російського диктатора ми вказали не просто на травмованість особистості, а на її зв'язок з *некрофілією* у тому сенсі, що він живиться прив'язаністю любов'ю до історично «мертвого» конструкту, намагається тягнути «труп Радянського Союзу», причепуривши його спочатку на манер сучасного демократичного вбрання (чого вартий лише спектакль із змінами кріслами президента та прем'єр-міністра росії у 2008 р.), а від початку масштабного вторгнення в Україну – й без нього. Тож некрофілію ми розуміємо у переносному, символічному значенні. Але від того роль цього феномену не применшується; він є енергетично зарядженим, доповнює мотиваційний каскад агресивно-експансіоністської поведінки «пацієнта».

«Некрофільна», нав'язлива замкненість на неіснуючому у дійсності об'єкті вкладається й у пояснювальну модель травми як атаки на відкритість соціального часу. Під соціальним часом, вказує Ю. В. Орлов, на відміну від часу календарного, астрономічного, розуміються місця, простори мислення, що складаються з наративів, дикурсу, символіки, мемів та власне мислення (філософського, доксихного, наукового, релігійного,

¹ Распад СССР Путин назвал самой большой геополитической катастрофой. Украинская правда. 2005. 25 апреля. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2005/04/25/4387750/>; Страна, которой нет: 100-летие СССР. EURONEWS. 2022. 19 декабря. URL: <https://ru.euronews.com/2022/12/29/100-years-of-the-ussr> та ін.

² Лашенко О. Мюнхенська промова Путіна – початок краху Росії? Радіо Свобода. 2021. 10 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/myunhenska-promova-putina/31095096.html>; Мюнхен-2007: 15 років тому Путін почав світовий біполярний розлад. УКРІНФОРМ. 2022. 10 лютого. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3401293-munhen2007-15-rokiv-tomu-putin-pocav-svitovij-bipolarnij-rozlad.html>; Гладієвський П. 15 років «холодної війни». Збруч. 2022. 11 лютого. URL: <https://zbruc.eu/node/110522> та ін.

трансценденції тощо). Соціальний час є нелінійним, формує соціальні сюжети, є виміром групової консолідації, дезінтеграції, мірою фронтірності. При тому з психоаналітичної теорії травми відомо, що психотравматизація обумовлює нарративно-дикурсивний розрив, перериває узвичаєний плин соціального часу, деформуючи як його темп, так і напрям¹.

Травма переживається як своєрідний дискурсивний та епістемологічний параліч, як нездатність звести до купи три критичні досвіди: досвід пережитого, досвід висловленого та досвід осмисленого². Спроба зафіксувати місце і значення травматичного досвіду в словах, сенсах, дискурсі, ритуалах нерідко набуває форми травматичної телеології. Досвід травми, тобто досвід втрати, розриву, перетворюється на оповідальну матрицю, що надає логіку зв'язного сюжету роздробленим фактам індивідуальної чи колективної біографії. На відміну від «травми як втрати», «травма як сюжет» є не лише приводом для переосмислення втраченого минулого: травма задає тут загальну систему оповідальних координат. Специфічні ситуації жертв чи очевидців набувають статусу авторських позицій, з погляду яких репрезентується минуле і сприймається сьогодення. У цьому варіанті посттравматичного стану «пост» є не показником подолання того, що сталося («пост» як «після»), але свідченням його непереможності: біографія та ідентичність виявляються неможливими поза історією про пережиту травму³

Звідси, як зауважує З.Фрейд, істеричні симптоми, викликані придушенням («провалами» пам'яті про травмуючу подію) будуть інтерпретуватися як нав'язливе бажання відтворити – безсвідомо повторити – подавлений досвід⁴. Відтак, формується невротична (в окремих випадках доходить до істеричної) установка нав'язливої дії, відбувається циклювання соціального часу, устремління до постійного

¹ Орлов Ю. В. Кримінологічні орієнтації в стратегії перехідного правосуддя для України : картографія колективних травм війни. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 116. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.08>

² Trezise T. Unspeakable. *The Yale Journal of Criticism*. 2001. Vol. 14 (1). P.47. DOI: [10.1353/yale.2001.0016](https://doi.org/10.1353/yale.2001.0016); Орлов Ю. В. Кримінологічні орієнтації в стратегії перехідного правосуддя для України : картографія колективних травм війни. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 117. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.08>

³ Brown W. *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton: Princeton University Press, 1995; *Violence and Subjectivity* / V. Das, A. Kleinman, M. Ramphele, P. Reynolds (eds.). Berkeley: University of California Press, 2000; Feldman A. *Memory Theaters, Virtual Witnessing, and the Trauma Aesthetic* // *Biography*. 2004. Vol. 27(1). P. 163–202; Gilmore L. *Limitcases: Trauma, Self, representation, and the Jurisdictions of Identity* // *Biography*. 2001. Vol. 24 (1). P. 128–139; Kleinman A. *The Illness Narratives: Suffering, Healing, and the Human Condition*. New York: Basic Books, 1988; Novick P. *The Holocaust in American life*. Boston: A Mariner Book, 1999; Toker L. *Return from the Archipelago: Narratives of Gulag survivors*. Bloomington: Indiana University Press, 2000; Ушакин С. «Нам этой болью дышать»? О травме, памяти и сообществах // *Травма: пункты : Сборник статей / Сост. С. Ушакин и Е. Трубина. М.: Новое литературное обозрение, 2009. С. 27*; Орлов Ю. В. Кримінологічні орієнтації в стратегії перехідного правосуддя для України : картографія колективних травм війни. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 117. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.08>

⁴ Фрейд З. По ту сторону принципа насладження // Фрейд З. *Основной инстинкт* / Сост. П. Гуревич. М. : Олимп, 1997. С. 204; Орлов Ю. В. Кримінологічні орієнтації в стратегії перехідного правосуддя для України : картографія колективних травм війни. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 117. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.08>

перепроживання ситуації травмування і на символічному, і на онтологічному (через зниження здатності символізувати; звідси й загострення відчуття несправедливості у осіб з посттравматичним стресовим розладом) рівнях¹.

Непереборність травми розпаду СРСР, втрати системи життєорієнтирів, подолання фрустрації через нав'язливе відтворення втраченого образу, його проєкції на сучасність та модель майбутнього зумовлює до життя ту саму невротичну установку, завдяки якій унеможливлується вихід з циклосу, з циклічного часу. Й це пояснює ту обставину, чому дискурс В. В. Путіна, його бачення геополітичної ситуації, природи та характеру глобальних проблем людства, методи його управлінської діяльності, в тому числі і зокрема у міжнародних зносинах, а також у внутрішніх справах (на зразок радянсько-азійської деспотії з фактичною однопартійністю, піонерією, мілітарним планом еманации більшості сфер публічного управління, глорифікацією, романтизацією силового блоку держави тощо), не виходять за межі образу мислення та дій середини ХХ ст. Абсолютна архаїчність, дисонанс із глобальними викликами сучасності робить В. В. Путіна гротеском соціальної природи. За такою диспозиції як війна проти України, так й ізоляціоністська політика видаються закономірним результатом персоніфікації влади в російській федерації та поширення на апарат держави й державну політику особистісних патологій однієї психотравмованої людини. Звідси – персональний і широкоформатний соціальний феномен «обложеної фортеці», яку ніхто не тримає в облозі. Але найбільший парадокс полягає у тому, що така лінія політики, такий соціальний міф загалом відповідає соціальному запиту, а тому є ефективним. Дослідження причини такого запиту вимагає окремої уваги на монографічному рівні.

Тут же наголосимо на тому, що динамічний вимір побутування психотравми запускає самодетерміновані, аутогенетичні процеси особистісних трансформацій, розвиток яких здатен зумовити глибинний особистісний регрес, пов'язаний з фіксацією на травмі. І це має своїм наслідком супутні психопатичні ефекти, про які вже заявлено у низці публікацій.

Так, зокрема, зазначається, що окрім важкого дитинства В. В. Путіна, у його дорослому житті було кілька травм, одна з яких очевидна – розпад Радянського Союзу, який, зокрема, призвів до створення сучасної незалежної України. Це було схоже на травму молодого Гітлера, коли він вважав, що Німеччина була віддана першими лідерами Веймарської республіки у 1918 році наприкінці Першої світової війни. Потім, у 2011 р., В. В. Путін став свідком болісної смерті лівійського диктатора М. Каддафі, що не могло не стривожити його глибинний страх – насильницьку зміну режиму. Все неявне розкрилося в останні кілька років, а особливо яскраво –

---

¹ Орлов Ю. В. Кримінологічні орієнтації в стратегії перехідного правосуддя для України : картографія колективних травм війни. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 117–118. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.08>

останні кілька тижнів до 24 лютого 2022 р. Путін, як Гітлер, розкрив свою справжню сутність, і стало ясно, що він діє саме як психопат, а не соціопат і точно не як звичайна людина з поганими схильностями¹.

Про аналогічні риси В. В. Путіна, але вже із суто клінічної точки зору, веде мову психіатр Р. Долинський, зазначаючи, що йому притаманна відсутність емпатії, жорстокість до близького оточення, недовіра та віра у право сильного – риси, властиві антисоціальним психопатам². Також лікар підкреслює те, що у диктатора спостерігається певний мікс епілептоїдних рис (підвищена експлозивність, вибуховість реакцій) та антисоціального розладу особистості³. Окремими психотерапевтами вказується на імовірність шизофренії, що зумовлює існування паралельно у двох суб'єктивних вимірах⁴.

Не позбавленими інтересу в цьому контексті видаються й висновки Дж. Феллона – професора Каліфорнійського університету, який спеціалізується на психопатичних розладах особистості. Протягом кількох останніх років предметом його дослідження є особистість Володимира Путіна, а метою – відтворення ходу його думок щодо рішень, які ухвалюються. Щоб переконатися у правильності діагнозу, він спілкувався з керівниками України, представниками керівництва Росії, Чечні, Білорусі та Німеччини, а також дослідив документи про виховання і становлення російського диктатора⁵.

Всіх психопатів, на його думку, вирізняє *низька емоційна емпатія*. Всі вони – маніпулятори, егоїсти та агресори, яким недоступне почуття жалю, каяття чи провини. При цьому вони черстві та ставлять себе над усіма. Винятково важливою є та невід'ємна риса особистості справжнього первинного психопата, що він ніколи не сумнівається, що чинить як треба. Це не вдавання і не спроба нормальної людини виправдати свою провину. Саме до цього типу психопатів і належить, на думку Дж. Феллона, В. В. Путін⁶. Зрештою Дж. Феллон висуває судження, що президент РФ дуже

¹ Цейтлин Б. «Путін – психопат с признаками садиста, его провоцирует слабость». Профессор психиатрии Джеймс Феллон о том, как предотвратить ядерную войну. *The Insider*. 2022. July 19. URL: <https://theins.ru/obshestvo/252673>

² «Певний мікс». У Путіна є ознаки кількох видів розладу особистості – український психіатр. *NV*. 2022. 2 червня. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/diagnoz-putina-psihiatr-pererahuvav-usi-rozladi-osobistosti-diktatora-novini-rosiji-50246562.html>.

³ Там само.

⁴ Орлова В. Лікар-психотерапевт озвучила діагноз Путіна. УНІАН. 2022. 18 квітня. URL: [https://www.unian.ua/russianworld/diagnoz-putina-fahivec-rozpovila-chim-strazhdaye-kremlivskiy-diktator-novini-rosiji-11791791.html? gl=1*p6j9wr* ga*Njc3ODcxNTM3LjE3MDQxOTE4MTA.* ga TECI2YKWSI*MTcwNDE5MTgxMC4xLjAuMTcwNDE5MTgxMC42MC4wLjA.* ga DENC12J6P3*MTcwNDE5MTgxMC4xLjAuMTcwNDE5MTgxMC42MC4wLjA](https://www.unian.ua/russianworld/diagnoz-putina-fahivec-rozpovila-chim-strazhdaye-kremlivskiy-diktator-novini-rosiji-11791791.html?gl=1*p6j9wr* ga*Njc3ODcxNTM3LjE3MDQxOTE4MTA.* ga TECI2YKWSI*MTcwNDE5MTgxMC4xLjAuMTcwNDE5MTgxMC42MC4wLjA.* ga DENC12J6P3*MTcwNDE5MTgxMC4xLjAuMTcwNDE5MTgxMC42MC4wLjA).

⁵ Психопат, нарцис і садист: американський психіатр поставив діагноз Путіну. *ФОКУС*. 2022. 20 липня. URL: <https://focus.ua/uk/world/522713-psihipopat-narciss-i-sadist-amerikanskiy-psihiatr-postavil-diagnoz-putinu>; Ward S. Exklusiv-Interview mit Psychiatrie-Professor «Schwächen reizen den Psychopathen»: US-Arzt erklärt Putins Psyche. *FOCUSonline*. 2022. Juli 28. URL: https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/schwachen-reizen-den-psychopathen-us-arzt-erklaert-putins-psyche_id_124851971.html.

⁶ Психопат, нарцис і садист: американський психіатр поставив діагноз Путіну. *ФОКУС*. 2022. 20 липня. URL: <https://focus.ua/uk/world/522713-psihipopat-narciss-i-sadist-amerikanskiy-psihiatr-postavil-diagnoz-putinu>; Ward S. Exklusiv-Interview mit Psychiatrie-Professor „Schwächen reizen den Psychopathen“: US-

небезпечний, і в умовах, коли для нього виникне небезпека втратити все, зможе застосувати ядерну зброю¹.

Психогенну зумовленість соціопатичних характеристик В. В. Путіна діагностувала й психіатр М. Шелудченко, на думку якої диктатор страждає на параноїдальну психопатію (за міжнародною класифікацією хвороб – параноїдний розлад особистості)². Основні симптоми цього розладу доступні спостереженню:

- *очі*: тьмянний бляклий погляд (очі «тухлої риби»), який не виражає нічого. Цей погляд, колись пронизливий, зараз став зовсім порожнім і не виражає нічого, крім свого монотематичного марення;

- *лоб*: гіперфункція лобового м'язу, що постійно перебуває в тонічній напрузі;

- *зуби*: посмішка натягнута, не фізіологічна («чаплінська посмішка»). Вона не висловлює справжніх емоцій, це гра, яку він веде зі своїми співрозмовниками, які йому насправді не потрібні. Він собі вже все вирішив;

- *відсутність міміки*: тьмяність у вираженні емоцій (емоційна тупість);

- *голова*: майже повна відсутність руху головою. В останні кілька місяців (від початку повномасштабного вторгнення в Україну – прим. наша – В. С.) на відео ми бачимо статичну напругу та відсутність поворотів голови у бік співрозмовника. Це один із провідних симптомів психопатії;

- *мова*: демонструє утворення надцінних ідей, що досягають рівня марення. Маячня монотематична, маячня реформаторства, маячня великого розмаху, що свідчить про те, що у Путіна почалися розлади мислення;

- *корпус*: руки щільно притиснуті до тулуба. Якщо є жестикуляція, то лише пальцями. Постійна скутість верхньої половини тулуба, часом хвилеподібні рухи корпусом, але без повороту голови. Це говорить про те, що людина прийняла рішення, єдине вірне, як йому здається. Інші думки його абсолютно не цікавлять³.

Наведені узагальнення результатів наявних досліджень, окремих спостережень та попередніх (адже для остаточного – необхідний весь комплекс клінічних досліджень) психіатричних діагнозів В. В. Путіна підтверджують, вважаємо, висловлені нами позиції щодо психопатичності його особистості, наявності та дії на рівні безсвідомого глибоко укоріненої травми розпаду СРСР, нав'язливістю імперсько-реваншистських практик, обрамлених оборонною свідомістю, яка формує та водночас підживлюється ресентиментом. Фіксується однастайність серед експертів у психопатичності досліджуваної особистості, її зниженої здатності до емпатії.

Arzt erklärt Putins Psyche. FOCUSonline. 2022. Juli 28. URL: https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/schwaechen-reizen-den-psychopathen-us-arzt-erklart-putins-psyche_id_124851971.html.

¹ Там само.

² Берест М. Невтішний діагноз: лікар проаналізувала психічне здоров'я Путіна. МЕТА. Новини. 2022. 7 березня. URL: <https://meta.ua/uk/news/society/41736-nevtishnii-diagnoz-likar-proanalizuvala-psihichne-zdorovya-putina/>

³ Там само.

Й ця характеристика дивовижним чином відтворюється, циклічно повторюється у володарів російської держави щонайменше протягом останніх ста років. Згадаймо влучні зауваги нобелівського лауреата з літератури Івана Буніна, який той висловив з приводу персони В. І. Леніна (український переклад): «Виродок, моральний ідіот від народження, Ленін явив світові потрясіння. Він розорив одну з найвеличніших країн і вбив декілька мільйонів людей. І все-таки світ уже настільки втратив розум, що серед білого дня сперечаються: благодійник він світу чи ні?»¹. Так само й психопатичність В. В. Путіна зумовлює його цілковиту аморальність, безсоромність, що серед іншого виражається у постійній публічній брехні. І останнє є вельми важливим симптомом, кримінологічно значущою ознакою.

Регулярна брехня у публічних виступах й абсолютне ігнорування суперечностей, протиріч між попередніми та поточними промовами свого політичного лідера в російських медіа стала вже нормою. Починаючи від наявності зобов'язання у НАТО не розширюватись на схід (таких зобов'язань не існувало, не існує, про що російському диктатору відомо достеменно), від заперечення участі російських військовослужбовців в анексії Автономної Республіки Крим, бойових діяч в окремих районах Донецької та Луганської областей у 2014 році й в подальшому аж до повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р., від запевнень у відсутності цілей такого вторгнення протягом жовтня 2021 – початку лютого 2022 років й закінчуючи твердженнями про нанесення ударів тільки по військовим об'єктам в Україні та участі у так званій спеціальній військовій операції виключно професійних військовослужбовців. Цей перелік неправдивих відомостей можна продовжувати ще довго, якби був у цьому сенс. Натомість ясно, що відсутність сорому з приводу очевидності брехні, упевненість у допустимості подібної стратегії публічної комунікації виявляють крайній ступінь аморальності В. В. Путіна та перманентну лінію поведінки з позиції сили.

Таким чином, варто бути свідомим і того, що В. В. Путін є недоговороспроможним суб'єктом. Адже, як відомо, договірна практика за визначенням ґрунтується на довірі. Довіра ж – феномен морального штибу, виражається у відношенні до людини, що виходить з припущення про його здатність дотримуватись вимог суспільної моралі в частині чесності щодо умов договору. Натомість підструктура диспозицій, установок особистості В. В. Путіна індіферентна моралі, центрована силовими полями. Це означає, що він готовий рахуватись тільки із силою, що свідчить про *високу примативність*. Звідси ж й пояснюється прагнення до домінування, зокрема через політичне й символічне владарювання, однак яке повсякчас криє в собі нумінозний підтекст.

Нумінозність владарювання містить в собі відсилання до сексуального її начала. Й. Адлер, а згодом й З. Фройд розлого аргументують: ерос та

¹ Бунин І. Миссия русской эмиграции (Париж, 29 марта 1924 г.). URL: https://www.solovki.ca/camp_20/butcher_lenin.php

прагнення до влади – двійня, сини одного батька. Еросу необхідна влада, як і владі потрібен ерос¹. Тож владарювання здійснюється під знаком домінування й виразу любові, в ім'я любові. Так, певна річ, вельми специфічної, такої, що тяжіє до тваринно-інстинктивного прояву. Однак він, цей прояв, «відмивається» інструментами воцерковлення нумінозного, скаралізованого лідера. Він «стає», якщо не помазаником Божим, то принаймні людиною, начебто керованою Його волею, начебто втіленням Його промислу. Так тваринний потяг легітимізується, огортається у сприятливий для плебсу наратив, символічні практики. Але така легітимізація, таке наближення диктатора до церкви, по-перше, скоріше руйнує саму церкву (що наглядно видно по тим політично-пропагандистським та легітимізуючим кримінальне насильство функціям, які виконує РПЦ, УПЦ (МП)), аніж наближає деспота до ключових ідей і практик християнства. По-друге, це має і зворотний вплив на суб'єкта нумізування, «лідера нації». Фактична стигматизація-звеличування, що підкріплюється розлогими практиками політичного фарисейства й напускної екзальтації детермінує сприйняття сакральної ролі, намагання відповідати їй.

Тож правим, напевно, був і К.-Г. Юнг, коли писав, що всякий нумінозний досвід криє в собі загрозу для людської психіки. Він немов би розхитує її так, що у будь-яку хвилину ця тонка нитка може обірватися, людина втратить рятівну рівновагу², й порине у вир уявного нумінозного промислу, знімаючи із себе відповідальність, виправдовуючи свої дії богоугодністю, узгодженістю із вищою волею.

Тому сакральний лідер є, без сумніву, особистістю психопатичною. І сакральним він є не тільки для соціальної групи, народу, а й, передусім, для самого себе. Як і особистість Й. В. Сталіна, який не уявляв СРСР без себе та, за свідченнями очевидців, щиро переживав за долю країни, будучи впевненим у її неможливості після його смерті, так і В. В. Путін, судячи з аналогічних свідчень, «прив'язав» свою персону до центруючих факторів державотворення сучасної росії.

Таким чином, розв'язування війни для верховного, сакрального лідера В. В. Путіна багато в чому виявляється проєкцією та екстраполяцією особистісного травматичного сприйняття дійсності, намагання вплинути на удаване (приховане від раціональної рефлексії) джерело тривожності засобами політичного управління з використанням апарату держави, здійснюючи державне насильство міжнародного масштабу.

2. Елітарний злочинець – кримінологічний тип злочинця-агресора, що входить до пулу верховного лідера – відносно вузького кола осіб, які складають дорадче та/або безумовно виконавське для верховного лідера коло осіб. Цей пул є опорою В. В. Путіна та налічує не більше 10 осіб, зокрема – прем'єр-міністр, директор ФСБ, міністр оборони, директор Росгвардії,

¹ Юнг К. Г., Фуко М. Матрица безумия (сборник) / Пер. с нем. В. Поликарпова ; пер. с фр. А. Шестакова. М. : ООО «Издательский дом Алгоритм», 2013. С. 25.

² Там само. С. 26.

начальник генерального штабу, керівники окремих республік у складі російської федерації, патріарх РПЦ й деякі інші особи. Для цих осіб характерна безумовна особиста відданість лідеру, своєму патрону. Вони зобов'язані йому своїм соціальним, топ-посадовим становищем і супутніми тіншовими доходами від зловживання владою.

На первинних етапах розбудови подібної системи «патрон-клієнт» протягом 2000-х років діяв умовний контракт «на крові» – відданість взамін на можливість кримінального збагачення. Надалі відбулась мутація системи відносин, частково скорегована початком повномасштабної війни: раціональне поступило місцем ірраціональному, емоційному; відданість корислива поступилась місцю емоційно залежній відданості, закріпленої фактором страху перед фізичним знищенням у випадку зради. Типовий приклад – очільник злочинної організації, відомої як «Група Вагнера» Є. Пригожин, вбитий 23 серпня 2023 року після спроби поставити під сумнів авторитет верховного лідера. Агресивна війна проти України фактично виключила можливість добровільного залишення пулу, узалежнила його учасників від лідера, пов'язавши їх кров'ю (як у «Бісах» Ф. М. Достоевського) у прямому та переносному значенні цього слова.

3. *Системний функціонер вищого рівня* – керівник міністерства, відомства, що не є довіреною особою верховного лідера, не входить до кола його найближчого оточення, однак безумовно та беззаперечно готовий на виконання будь-якого його або представника його пулу наказу, розпорядження, що стосуються планування, розв'язування та ведення агресивної війни. Типовий представник – міністр фінансів російської федерації, заступники міністра оборони, інших осіб з числа пула верховного лідера, а також очільники засобів масової інформації, що формують редакційну політику виправдовування війни, конструюють відповідну соціальну міфологію. Їм так само властива відданість «за походженням»; виконати наказ керівника, яким би він не був, для них – справа честі. Не схильні до рефлексії, фарисеї.

Узагальненою ілюстрацією до цього типу може слугувати персона А. Айхмана, особи, відповідальної (як прийнято вважати) за «остаточне розв'язання єврейського питання» у нацистській Німеччині. Х. Арендт досить влучно відмітила низку його особистісних якостей, серед яких і така: «...В офіційному звинуваченні стверджувалося не лише те, що Айхман діяв цілеспрямовано, чого він не заперечував, а й те, що він керувався нищими прагненнями та повністю усвідомлював злочинну природу своїх дій. Що стосується ницості, Айхман був абсолютно переконаний, що у глибині своєї душі він не був *inner Schweinehund*, брудним покидьком; а що стосується сумління, він чудово пам'ятав, що відчував би його докори, лише якби не виконав отриманих наказів, тобто не відправив би мільйон чоловіків, жінок і дітей на смерть із великим завзяттям та найпедантичнішою ретельністю...»¹. Для таких людей важливо отримати визнання з боку

¹ Арендт Х. Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла / Пер. з англ. А. Котенка. Видання

вищого керівництва через бездоганне виконання доручень, розпоряджень, наказів. Культ служіння лідеру, патерналізм – ключові кримінологічні їх ознаки.

4. *Виконавець тактичного рівня.* У системі суб'єктів злочину агресії вони посідають найнижчу ланку. Однак від їх управлінських дій безпосередньо залежить можливість реалізації рішення про здійснення збройної агресії, її перебіг. Цей тип представлений командувачами родів військ, бригадними генералами збройних сил російської федерації. Однак не лише ними. Дотичною до їх й вельми суттєвою, детермінаційно ефективною є роль професійних пропагандистів – телеведучих, так званих «журналістів», які пропагують, виправдовують війну, глорифікують агресію, конструюють, реконструюють, підживлюють соціальну міфологію та оборонну свідомість населення російської федерації, легітимізують, таким чином, масове насильство. Певна річ, їх діяння не можуть бути кваліфіковані за ст. 437 КК України. Однак їх злочинна діяльність є фоною, обумовлюючою, передбачена ст. ст. 436, 436-2 КК України та є вагомим фактором продукування згоди у широких верств населення на розв'язування, ведення війни, polegшують мобілізаційні кампанії.

5. *Союзник вищого рівня* – особа, яка не входить до пулу верховного лідера через брак довіри, фанатично не відданий йому, однак з огляду на політичну кон'юнктуру вимушений (вимушено-добровільний підтип) або прагне (корисливий підтип) рахуватися (задовольняти) з інтересами вказаного лідера та виконувати його вказівки/прохання щодо участі у розв'язуванні, веденні агресивної війни. Зрозуміло, що така фігура, відносно функціонально автономна, не може відбутися всередині політичної системи самої російської федерації, адже в ній самій про жоден автономізм, з огляду на чітку владну ієрархію, вертикаль, не може бути й мови. Тож йдеться про союзника вищого рівня з числа лідерів інших держав, союзних (ситуативно чи стратегічно) агресорові. Передусім – це особистість президента Республіки Білорусь О. Г. Лукашенка, який надав територію своєї держави для здійснення з неї збройного нападу на Україну, територіальної інвазії збройних сил російської федерації (відповідно до п. «f» Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974 р. «Про визначення агресії» дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави визнається агресією¹). Крім того, в ході подальших бойових дій не виключається й відповідна союзницька роль у веденні агресивної війни лідерів деяких інших держав, які імовірно надають російській федерації військову допомогу у веденні бойових дій проти України.

Як правило, злочинці вказаного типу є раціональними, діють з розрахунком на отримання визначених політичних (утримання, зміцнення

друге, виправлене. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2021. С. 54.

¹ Definition of Aggression : Resolution 3314 (XXIX) of the UN General Assembly, dated December 14, 1974. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/da/da_e.pdf.

внутрішньої влади) або економічних (постачання дешевих енергоносіїв, отримання дешевих кредитів, списання боргів кредитором тощо) дивідендів від російської федерації. При тому відповідна підтримка й співучасть у злочині агресії неодмінно супроводжується легітимізаційним дискурсом, відповідними пропагандистськими практиками, заснованими на російсько-шовіністичному, міфологічно-травматичному, сфальсифікованому оборонному наративі.

II. За соціально-рольовою ознакою можливо виділити два основні кримінологічні типи злочинця-агресора:

- *злочинний лідер*, або локально-екзогенний злочинець. Не варто думати, що лідерськими якостями злочинця в країні-агресорі володіє виключно її президент В. В. Путін. Так, він задає загальну орієнтацію, тон функціонування політичної системи. Однак не менш значущою є і роль лідерів функціональних осередків виконання його злочинних наказів, розпоряджень, що саме у виконавському форматі не виключають ініціативності та відповідних лідерських якостей, що гарантують заповзяття у плануванні, організації, контролі та безпосередньому виконанні необхідних для вчинення злочину агресії дій, діяльності. Тож про лідерські якості тут варто говорити виключно у функціональному контексті, який позначений нами як локально-ендогенний. Останнє означає відсутність залежності такого лідера від впливу на нього локальної ситуації (по лінії очолюваного ним відомства, органу, сектору тощо). Він сам формує лінію поведінки, тактику роботи у відповідному відомстві щодо забезпечення запитів на війну. Водночас така ініціативність, ендогенність є виключно локальною. Стратегічно й функціонально він вмонтований в управлінську систему вищого рівня організації, підкорений її загальним імпульсам адміністрування;

- *злочинець-конформіст*, екзогенна особистість. Цей тип не вирізняється лідерськими якостями, є типовим представником ординарного виконавця, позбавленого ініціативності. Зазвичай такі особи є кар'єристами, ладні на виконання злочинних наказів, аби не втратити роботу, не перервати кар'єрне зростання, хоча ступінь їх індоктринованості може не позбавляти їх здатності до критичного аналізу лінії діяльності уряду, верховного лідера. Можливий тиск сумління в таких випадках нівелюється дією легітимізаційного дискурсу, квазіоборонних наративів.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що здійснене дослідження особистості злочинця-агресора презентує лише первинні обриси цього надскладного феномену. Втім, навіть у їх межах стало зрозумілим, що він є неоднорідним, що й зумовило виділення декількох типів. В межах цих типів слід вести мову як про індивідуальний профіль неординарного злочинця-агресора в особі президента російської федерації В. В. Путіна, так і про цілком ординарні, типові профілі злочинців з числа так званої політичної еліти, системних функціонерів, виконавців тактичного рівня, союзників вищого рівня. І якщо масштаб зла і характер психопатії чинного президента росії В. В. Путіна робить його унікальним соціальним явищем, соціально-

політичною, морально-психологічною проблемою як для росії, так і для сусідніх країн, всього світу, то решта типів, як засвідчує історія, абсолютно не вирізняються унікальністю, є ганебним антропологічно стійким трюїзмом, відображають людське пристосуванство, глупство та моральну деградацію. Поруч з тим, не варто недооцінювати їх суспільну небезпечність. Саме вони є опорою верховного лідера та значною мірою обумовлюють можливість планування, розв'язування та ведення агресивної війни. Втім, детермінаційний комплекс останнього вимагає окремого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берест М. Невтішний діагноз: лікар проаналізувала психічне здоров'я Путіна. МЕТА. Новини. 2022. 7 березня. URL: <https://meta.ua/uk/news/society/41736-nevtishnii-diagnoz-likar-proanalizuvala-psihichne-zdorovya-putina/>
2. Бунин И. Миссия русской эмиграции (Париж, 29 марта 1924 г.). URL: https://www.solovki.ca/camp_20/butcher_lenin.php
3. Водяніков О. Злочини проти миру в міжнародному праві і кримінальному праві України. *Право України*. 2023. № 5. С. 12–29.
4. Гладієвський П. 15 років «холодної війни». Збруч. 2022. 11 лютого. URL: <https://zbruc.eu/node/110522>.
5. Емельянов В. П. Преступность лиц с психическими аномалиями / Под ред. И. С. Ноя. Саратов: Саратовский университет, 1980. 97 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. К. : Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
7. Зелінський А. Як військові капелани допомагають воїнам на фронті залишатися людьми. *Колесо життя*. 2023. № 144. С. 14–17.
8. Лашенко О. Мюнхенська промова Путіна – початок краху Росії? Радіо Свобода. 2021. 10 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/myunhenska-promova-putina/31095096.html>.
9. Мар'єнко Л. М. Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... докт. філософії (081 Право) / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. 226 с.
10. Мюнхен-2007: 15 років тому Путін почав світовий біполярний розлад. УКРІНФОРМ. 2022. 10 лютого. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3401293-munhen2007-15-rokiv-tomu-putin-pocav-svitovij-bipolarnij-rozlad.html>.
11. Орлов Ю. В. Кримінологічні орієнтації в стратегії перехідного правосуддя для України : картографія колективних травм війни. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 107–121. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.08>

12. Орлова В. Лікар-психотерапевт озвучила діагноз Путіна. УНІАН. 2022. 18 квітня. URL: https://www.unian.ua/russianworld/diagnoz-putina-fahivec-rozpovila-chim-strazhdaye-kremlivskiy-diktator-novini-rosiji-11791791.html?_gl=1*p6j9wr*_ga*Njc3ODcxNTM3LjE3MDQxOTE4MTA.*_ga_TECJ2YKWSJ*MTcwNDE5MTgxMC4xLjAuMTcwNDE5MTgxMC42MC4wLjA.*_ga_DENC12J6P3*MTcwNDE5MTgxMC4xLjAuMTcwNDE5MTgxMC42MC4wLjA.
13. «Певний мікс». У Путіна є ознаки кількох видів розладу особистості – український психіатр. NV. 2022. 2 червня. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/diagnoz-putina-psihiatr-pererahuvav-usi-rozladi-osobistosti-diktatora-novini-rosiji-50246562.html>
14. Психопат, нарцис і садист: американський психіатр поставив діагноз Путіну. ФОКУС. 2022. 20 липня. URL: <https://focus.ua/uk/world/522713-psihopat-narciss-i-sadist-amerikanskiy-psihiatr-postavil-diagnoz-putinu>.
15. Распад СССР Путин назвал самой большой геополитической катастрофой. Украинская правда. 2005. 25 апреля. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2005/04/25/4387750/>
16. Советская криминология / Кол. авт. ; под ред. А. А. Герцензона, И. И. Карпеца, В. Н. Кудрявцева. М. : Изд-во «Юридическая литература», 1966. 319 с.
17. Сокуренок В. В. Сучасний стан та перспективи розвитку української криминології. Вісник Національної академії правових наук України. 2023. Т. 30. №. 3. С. 336–356.
18. Страна, которой нет: 100-летие СССР. EURONEWS. 2022. 19 декабря. URL: <https://ru.euronews.com/2022/12/29/100-years-of-the-ussr>.
19. Фрейд З. По ту сторону принципа наслаждения // Фрейд З. Основной инстинкт / Сост. П. Гуревич. М. : Олимп, 1997. С. 112–209.
20. Цейтлин Б. «Путин – психопат с признаками садиста, его провоцирует слабость». Профессор психиатрии Джеймс Фэллон о том, как предотвратить ядерную войну. *The Insider*. 2022. July 19. URL: <https://theins.ru/obshestvo/252673>
21. Юнг К. Г., Фуко М. Матрица безумия (сборник) / Пер. с нем. В. Поликарпова ; пер. с фр. А. Шестакова. М. : ООО «Издательский дом Алгоритм», 2013. 304 с.
22. Brown W. States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity. Princeton: Princeton University Press, 1995. 512 p.
23. Definition of Aggression : Resolution 3314 (XXIX) of the UN General Assembly, dated December 14, 1974. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/da/da_e.pdf
24. Elements of Crimes / International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>
25. Feldman A. Memory Theaters, Virtual Witnessing, and the Trauma Aesthetic. *Biography*. 2004. Vol. 27(1). P. 163–202.
26. Gilmore L. Limit;cases: Trauma, Self;representation, and the Jurisdictions of Identity // *Biography*. 2001. Vol. 24 (1). P. 128–139/

27. International Military Tribunal. Judgement of 1 October 1946. URL: https://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf.
28. Kleinman A. *The Illness Narratives: Suffering, Healing, and the Human Condition*. New York: Basic Books, 1988. 312 p.
29. Novick P. *The Holocaust in American life*. Boston: A Mariner Book, 1999/ 458 p.
30. Toker L. *Return from the Archipelago: Narratives of Gulag survivors*. Bloomington: Indiana University Press, 2000. 218 p.
31. Trezise T. Unspeakable. *The Yale Journal of Criticism*. 2001. Vol. 14 (1). P. 45–52. DOI:[10.1353/yale.2001.0016](https://doi.org/10.1353/yale.2001.0016)
32. Violence and Subjectivity / V. Das, A. Kleinman, M. Ramphel, P. Reynolds (eds.). Berkeley: University of California Press, 2000. 318 p.
33. Ward S. Exklusiv-Interview mit Psychiatrie-Professor «Schwächen reizen den Psychopathen»: US-Arzt erklärt Putins Psyche. *FOCUSonline*. 2022. Juli 28. URL: https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/schwaechen-reizen-den-psychopathen-us-arzt-erklaert-putins-psyche_id_124851971.html

Стаття надійшла до редакції 10.11.2023

Vitalii V. SOKURENKO

PhD in Law

(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine)

PERSONALITY OF THE CRIMINAL-AGGRESSOR (ART. 437 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE): CRIMINOLOGY TYPOLOGY AND ANALYSIS OF FEATURES

The article is devoted to the investigation of the personality of the aggressor criminal in the context of war criminology. A criminological typology was carried out. According to the nature and extent of political and informal power, five main types are distinguished: the supreme leader, the elite criminal, the system functionary of the highest level, the executor of the tactical level, and the ally of the highest level. A description of individual features of the individual criminological profile of an extraordinary criminal-aggressor in the person of the President of the Russian Federation V.V. Putin is given. His personality is characterized as psychopathic, psychotraumatic-necrophilic, narcissistic, prone to overcompensation; megalothyme-resentimental with reduced empathy, insensitivity to the suffering of other people; his motivations combine the desire for dominance and numinousness. It is proven that the scale of evil and the nature of the psychopathy of the current President of Russia, V.V. Putin, make him a unique social phenomenon, a socio-political, moral and psychological problem for Russia, neighboring countries, and the whole world.

Key words: *war, criminology of war, aggression, crime of aggression, personality of the criminal, typology, criminological profile.*